

УДК 159.9

DOI: 10.34132/pard2020.07.14

ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ЕКОЛОГІЧНУ СВІДОМІСТЬ ГРОМАДЯН: ОГЛЯД ЗАРУБІЖНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Школьнік Е., професор, департамент економіки та бізнес-управління, академічний директор програми МВА-Олім, Аріельський університет. Аріель, Ізраїль

Іголкин С.М., аспірант, Національна академія державного управління при Президентові України, м. Київ, Україна

Екологічні проблеми та невідкладність їх вирішення вимагає зміни екологічних уявлень громадян, дослідження екологічної свідомості та факторів впливу на неї. Формування в суспільстві екологічних цінностей та підвищення екологічної свідомості населення є важливим завданням державної екологічної політики. У статті розглядаються праці зарубіжних науковців, присвячені вивченню питань екологічної свідомості. Актуалізується проблема різних наукових підходів до розгляду поняття «екологічна свідомість», проводиться аналіз зарубіжної наукової літератури з даного питання. Підкреслено важливість екологічних переконань, а також їх зв'язок із соціально-демографічними характеристиками. Зокрема, такі фактори як освіта, вік, стать та політична ідеологія послідовно ідентифіковані як чинники, що корелюються з екологічною стурбованістю. Акцентовано що саме, молоді та добре освічені люди найбільш стурбовані станом навколишнього середовища, а тісний взаємозв'язок між соціальним статусом, рівнем інформованості та соціальною участю підкреслюють таку вирішальну роль, як ідеологія. Показано що в зарубіжній науковій літературі існує проблема у визначенні терміну «екологічна свідомість» та відокремлення його від інших, схожих за змістом понять. Вивчення екологічної свідомості розвивалося іноді під іншими назвами, такими як «екологічна чутливість» чи «екологічна стурбованість».

Вивчаються фактори впливу на екологічну свідомість громадян, зокрема соціально-демографічні (освіта, вік, гендерна приналежність, щільність населення на певній території та поділ населення на міських та сільських жителів) та політико-економічні (рівень доходу, ВВП на душу населення, політична ситуація та економічний рівень країни). Надаються рекомендації щодо підвищення рівня екологічної свідомості громадян.

Ключові слова: екологічна свідомість, екологічно свідоме поведінка, екологічна безпека, нова екологічна парадигма, управлінські рішення у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Екологічні проблеми, що постали перед людством в останні десятиліття, призвели до усвідомлення факту, що охорона навколишнього природного середовища сьогодні вимагає зміни екологічних уявлень більшості громадян у усьому світі. З метою зміни існуючого світогляду людей, їх свідомості, уявлень та установок необхідно активізувати проведення наукових досліджень в галузі екологічної свідомості.

Невідкладність вирішення екологічних проблем змінила взаємовідносини між екологією, іншими дисциплінами та державною політикою [25]. Беручи до уваги значення поведінки людини як основної рушійної сили більшості екологічних проблем, загальноприйнято, що зусилля з просування глобальної екологічної безпеки повинні включати спроби зрозуміти суспільне сприйняття та ставлення до проблем навколишнього середовища [29]. Людство невіддільне від природних екосистем, і розуміння того, як люди думають, відчувають і взаємодіють з природою, має вирішальне значення для забезпечення екологічної безпеки, а також загального добробуту [6].

У дослідженнях сучасних учених проводиться думка про необхідність розвитку екологічної свідомості у зв'язку з невідкладністю пошуку можливостей гармонізації відносин суспільства і природи [34].

Формування в суспільстві екологічних цінностей та підвищення екологічної свідомості населення є важливим завданням державної екологічної політики України, що визначене Законом України

«Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» [37].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «екологічна свідомість» та «екологічна безпека» все частіше зустрічаються на сторінках наукових видань, що є цілком виправданим в умовах сучасної екологічної ситуації. Екологічна проблематика все більше актуалізується як тема для обговорення серед представників влади, членів недержавних громадських організацій, широких кіл науковців, а також пересічних громадян.

Проблеми становлення екологічної свідомості активно обговорюються вітчизняними та зарубіжними вченими. Значний внесок у вивчення цих питань зробили українські дослідники. За результатами аналізу існуючих праць виявлено, що ці питання з точки зору соціології вивчали: М.Шедловська [30]; соціальної філософії – О.Варго [34]; публічного адміністрування та права – К.Машненко [27], Д.Кардаш [20], з точки зору економічних наук – Я.Кульчицький, Б.Кульчицький та М. Маліновська [23]. Зокрема, визначення поняття «екологічної свідомості» у широкому розумінні здійснено О.Варго, яка розглядає його як процес формування світоглядних доктрин, що сприяють екологізації суспільства у всіх сферах (соціальної, економічній, духовній, політичній) з перспективою створення у майбутньому екологічного суспільства [34]. М.Шедловська пропонує трактування «екологічної свідомості» як «сукупності певних поглядів, думок та емоцій, що відображають специфічний спосіб ставлення до природи, в основі якого лежить відповідне співвідношення конкретних потреб суспільства / групи / людини та природних можливостей» [30].

Серед зарубіжних науковців дослідженням питань екологічної свідомості присвячено праці таких вчених як Дж.Гелісен, Б.Девалл, А.Коллмус і Дж.Агуеман, Р.Данлеп та У.Кеттон, А.Мартіг, К.Дюрой, Б.Такахаші та Е.Тандос, А.Ло, С.Бречин і У.Кемптон, К.Найт і Б.Мессер, Ф.Адеола, Р.Йорк.

Слід зазначити, що, незважаючи на обґрунтованість і значну кількість досліджень проблем екологічної свідомості, на сьогодні недостатньо вивченими залишаються питання визначення факторів впливу на її становлення, а також питання трансформації екологічної

свідомості як умови становлення екологічного суспільства. Необхідність більш глибокого вивчення даних питань та розгляд наукового доробку зарубіжних учених обумовило вибір теми нашого дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Дослідити наукові підходи до розгляду поняття «екологічна свідомість» у зарубіжній літературі. Розглянути фактори впливу на екологічну свідомість громадян. Сформулювати рекомендації щодо підвищення рівня екологічної свідомості громадян України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття екологічної безпеки визначене Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» як стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей. Екологічна безпека гарантується громадянам України шляхом здійснення широкого комплексу взаємопов'язаних політичних, економічних, технічних, організаційних, державно-правових та інших заходів [36].

Державна екологічна політика є діяльністю державних органів, спрямованою на забезпечення конституційного права кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди [37]. Одним з принципів реалізації засад державної екологічної політики є заохочення екологічно свідомої поведінки громадян [36].

Екологічна свідомість громадян є першочерговою умовою для екологічно безпечної поведінки та підтримки стійкого навколишнього середовища [2]. Слід зазначити, що в зарубіжній науковій літературі існує проблема у визначенні терміну «екологічна свідомість» та відокремлення його від інших, схожих за змістом понять. Вивчення екологічної свідомості розвивалося іноді під іншими назвами, такими як «екологічна чутливість» чи «екологічна стурбованість». Зокрема, Б.Девалл зазначає, що термін «екологічна свідомість» з'явився в екологічній літературі в 1970-і роки [35]. Зарубіжні дослідники пропонують визначення екологічної свідомості як «фундаментального способу відношення людини до природи» [5]. С.Каплан стверджує, що люди повинні відкрити власні способи вза-

емодії зі світом, що має на меті поліпшення і / або підтримка екологічно відповідальної поведінки [19]. Більшість авторів все ж розглядають екологічну свідомість як суму декількох компонентів. Так, А.Коллмус і Дж.Агуеман називають комплекс, що включає знання, цінності та відношення до навколишнього середовища разом з емоційною включеністю «роекологічною свідомістю» [22].

Для визначення екологічної свідомості найбільш широко використовуваною системою серед зарубіжних учених є концепція «нової екологічної парадигми» (далі – НЕП). Зокрема, вже у 1978 році в Американському соціологічному журналі було опубліковано дослідження Р.Данлепа та У.Кеттона [5], в якому обґрунтовано необхідність зміни погляду на природу лише як на запаси ресурсів, що надані у безроздільне користування людству. Саме ця концепція й отримала назву НЕП. Основними положеннями НЕП є такі: хоча люди й наділені винятковими характеристиками (свідомістю, волею, здатністю змінювати навколишній світ), вони є лише одним з видів живих істот глобальної екосистеми; людська діяльність зумовлена не тільки культурними факторами, але і складними зв'язками з природою, які людина не завжди може контролювати, тому віддалені наслідки її діяльності не завжди передбачувані; людство живе у природному середовищі, в якому всі природні ресурси є вичерпними, що накладає обмеження на масштаби господарської діяльності; технічна потужність людства не може скасувати закони природи [13].

Р.Данлеп та співавтори розробили шкалу НЕП, що стала найбільш широко використовуваним інструментом для вимірювання складових екологічної свідомості [14]. Шкала НЕП містить питання, які стосуються необхідності «природнього балансу» і «меж впливу людини на природу» [7]. Ця шкала складається з 12-ти пунктів (та переглянутий варіант із шістьма пунктами), за допомогою яких вимірюються три аспекти НЕП (або світогляду). Результати цього дослідження підкреслюють важливість екологічних переконань, а також їх зв'язок із соціально-демографічними характеристиками. Зокрема, такі фактори як освіта, вік, стать та політична ідеологія послідовно ідентифіковані як чинники, що корелюються з екологічною стурбованістю. Згідно з цим дослідженням, молоді та добре освічені люди найбільш стур-

бовані станом навколишнього середовища. Тісний взаємозв'язок між соціальним статусом, рівнем інформованості та соціальною участю підкреслюють вирішальну роль, яку ідеологія, а також поведінкові зміни, пов'язані з політичною або цивільною компетентностями, відіграють як детермінанти екологічної свідомості [14].

Ідентифікація індивіда з громадою, нацією та світом підсилює його внутрішньогрупову солідарність та співчуття і, як наслідок, його готовність виступати на захист навколишнього середовища, що сприяє благополуччю усередині групи. Прояви соціальної ідентичності на рівні країни (а) підвищують підтримку індивідами захисту навколишнього середовища вище рівня, який передбачає їх власна соціальна ідентичність (ефект ліфта), і (б) посилюють вплив соціальної ідентичності індивідів на їх підтримку захисту навколишнього середовища (ефект підсилювача) [4]. Соціальна ідентичність відіграє важливу роль не тільки в якості індивідуальної ознаки, але і в якості центрального компонента культури у забезпеченні турботи про навколишнє середовище.

Чим є насправді екологічна свідомість людини? Страх, бажання безпеки чи потреба самоактуалізації та самовираження? На індивідуальному рівні і рівні країни існують три рівні екологічної свідомості: поінформованість про екологічну загрозу, екологічна ефективність та готовність платити. На індивідуальному рівні освіта, вік і стать впливають на екологічну свідомість. На національному рівні такий вплив чинять економічні, політичні та екологічні чинники [26].

Майже до кінця XX століття було прийнято вважати, що громадська турбота про якість навколишнього середовища залежить від рівня достатку і тому є сильнішою в багатих країнах, порівнюючи з бідними [16]. Ці судження спиралися на теорію ієрархії потреб А.Маслоу і теорію постматеріалізму Р.Інглехарта. Розглянемо ці теорії більш детально.

Теорія постматеріалізму є однією з найбільш популярних теорій мотивації. Потреби А.Маслоу розподілив у відповідності до міри зростання, пояснивши це тим, що людина не може відчувати потреби вищого рівня, поки має потребу у більш примітивних речах. В основу покладено фізіологію (угамування голоду, спраги, сексуаль-

ної потреби тощо). Щаблем вище розмістилася потреба в безпеці, над нею - потреба у прихильності і любові, а також в належності до будь-якої соціальної групи. Наступний щабель - потреба у повазі і схваленні, вище якої Маслоу поставив пізнавальні потреби (прагнення знань, бажання сприймати як можна більше інформації). Вище розміщується потреба в естетиці (прагнення гармонізувати життя, наповнити її красою, мистецтвом). Найвищий щабель піраміди, - це прагнення до розкриття внутрішнього потенціалу (або самоактуалізація) [28].

Соціологічна теорія постматеріалізму розроблена Р.Інглехартом. У ній вчений запропонував нові підходи до дослідження цінностей та їх змін від покоління до покоління. У роботі «Тиха революція» Р.Інглехарт на підставі результатів опитувань громадської думки обґрунтовує твердження, що молодих і матеріально забезпечених людей у процвітаючих західних країнах все менше турбують суто матеріальні проблеми доходів і безпеки, а більше цікавлять проблеми громадянських свобод та екологічні проблеми [18].

Таким чином, загальноприйнята думка стверджувала, що турбота про навколишнє середовище обмежується жителями багатих промислово розвинених країн, оскільки ті, хто живе в більш бідних країнах, надто переймаються економічним виживанням, щоб мати можливість турбуватися про якість навколишнього середовища. Це могло бути вірним ще у 1972 році, коли в Стокгольмі проходила Конференція ООН з питань людського середовища, однак видається неймовірним в нинішню епоху всесвітньої активності на захист навколишнього середовища [12].

Незважаючи на те, що гіпотеза про більш високу стурбованість екологічними проблемами людей з більш високим доходом глибоко вкорінилася в економіці та інших дисциплінах [17], у 1995 році вчені Р.Данлеп та А.Мартіг провели дослідження на тему «Глобальна турбота про навколишнє середовище: чи є достаток обов'язковою умовою?» [9]. Дослідження базувалося на результатах міжнародного опитування [8], під час якого було отримано дані про широкий спектр екологічних уявлень і думок громадян у 24 економічно та географічно різних країнах. Було визначено сукупні бали на наці-

ональному рівні за різними показниками громадського інтересу до якості навколишнього середовища. Дані було співвіднесено з показниками ВВП на душу населення. Дослідженням встановлено, що загальне багатство країни частіше негативно, ніж позитивно пов'язане з турботою громадян про якість навколишнього середовища [9]. Результати дослідження суперечили існуючій раніше точці зору.

Таким чином, незважаючи на велику кількість досліджень, відсутня однастайна точка зору вчених щодо взаємозв'язків між достатком на рівні країни і турботою громадськості про навколишнє середовище. Хоча багато досліджень припускають, що це співвідношення є прямо пропорційним [16], доцільно очікувати значних відмінностей у взаємозв'язках між достатком на рівні країни і рівнем стурбованості питаннями екологічної безпеки між країнами з різними рівнями добробуту [32].

Велика кількість досліджень свідчить про позитивний вплив доходу на намір сплачувати за поліпшення стану навколишнього середовища. Так, К.Дюрой емпірично перевірів «гіпотезу достатку», у якій йдеться про те, що рівень ВВП на душу населення позитивно впливає на рівень турботи населення про навколишнє середовище [15]. Гіпотезу було перевірено шляхом аналізу п'яти сукупних змінних, що вимірюють залученість в охорону навколишнього середовища. Зазначено, що міждисциплінарна література про появу екологічних знань передбачає, що, окрім національного доходу, на національні переваги щодо захисту навколишнього середовища позитивний вплив можуть мати такі показники, як рівень освіти, суб'єктивний добробут, щільність населення і нерівність доходів. Проведений К.Дюроєм аналіз наводить статистичні докази прямо пропорційного взаємозв'язку між ВВП на душу населення і деякими показниками впливу на навколишнє середовище. Також встановлено, що нерівність в доходах, освіта, щільність населення і суб'єктивне благополуччя можуть пояснити міжкультурні відмінності в уподобаннях щодо конкретних природоохоронних дій. В цілому К. Дюрой підтримує «гіпотезу достатку».

У дослідженні Дж.Гелісена розглянуто відмінності у рівні підтримки громадянами політики захисту навколишнього середовища

серед населення 50 країн [17]. Ця підтримка була визначена готовністю людей йти на фінансові жертви задля захисту навколишнього середовища. Результати багаторівневого аналізу показали значні відмінності у рівні підтримки між країнами. Рівень доходу, освіта, вік і постматеріалістичні цінності безпосередньо пов'язані з підтримкою захисту навколишнього середовища. Такі чинники, як ВВП, зростання ВВП і постматеріалістична ціннісна орієнтація населення також безпосередньо пов'язані з рівнями громадської підтримки захисту навколишнього середовища між країнами. Висновки дослідження Дж.Гелісена підтримують теорію постматеріалізму Р.Інглехарта [18].

Результати дослідження Б.Такахаші та Е.Тандоса [33] показують, що вищий економічний розвиток країн пояснює більш сильний вплив постматеріалізму на екологічну свідомість громадян, у порівнянні із ситуацією у менш економічно розвинених країнах. Наступний висновок авторів говорить про те, що екологічна свідомість громадян є сильнішою у країнах з гіршим станом навколишнього середовища та в країнах з менш розвиненими системами ЗМІ.

Дослідження А.Ло [24] також підтверджує позитивний вплив доходу громадян на наміри сплачувати за поліпшення стану навколишнього середовища.

Разом з тим, існує є інша точка зору дослідників, яка показує, що рівень доходу не завжди прямо пропорційний витратам громадян на поліпшення стану навколишнього середовища. Так, у фундаментальному дослідженні С.Бречин і У.Кемптон [3] приходять до висновку про те, що поява широко поширеної стурбованості щодо якості навколишнього середовища в неіндустріалізованих країнах є аномалією для теорії зміни постматеріалістичних цінностей. Такий стан пояснюється тим, що, оскільки ці країни ще не досягнули стану економічної безпеки, що є необхідним фактором для формування постматеріалістичних цінностей, які, ймовірно, породжують екологізм. Не погоджуючись з кожною деталлю, але в основному погодилися з цими аргументами і Р.Дарлеп та А.Мертіг [10].

На думку І.Сулемана і співавторів [31], рівень задоволення громадян власним соціально-економічним статусом позитивно співвід-

носиться з турботою про стан навколишнього середовища у жителів як багатих, так і бідних країн.

З погляду К.Найт і Б.Мессера [21], стан навколишнього середовища істотно впливає на рівень екологічної стурбованості в усьому світі. Автори приходять до висновку, що достаток не є визначальним фактором глобальної екологічної стурбованості.

Результати дослідження Ф.Адеоли [1] показують, що громадяни менш економічно розвинених країн демонструють більш високий ступінь екологічної свідомості, більше дбають про навколишнє середовище і сприймають питання охорони навколишнього середовища всередині країни як більш серйозні в порівнянні з громадянами більш економічно розвинених країн. Ф.Адеола доводить, що постматеріалізм не обов'язково є першопричиною захисту навколишнього середовища, як це пропонується в літературі.

До висновків про те, що турбота громадян про навколишнє середовище не залежить ні від національного достатку, ні від заснованих на достатку постматеріалістичних цінностях, прийшли також і Р.Данлеп та Р.Йорк [11].

Висновки. Складна екологічна ситуація, котра склалася на даний час у всьому світі, і зокрема в Україні, зумовлена пануванням прагматичного типу екологічної свідомості, з погляду якого природа є об'єктом людських цілей та потреб, навколишнє середовища є лише власністю людини, котрою вона може вільно розпоряджатися, незважаючи на значну шкоду, яку чинить при цьому. Подальший розвиток людства можливий за умови розширення альтруїстичного типу екологічної свідомості, відповідної зміни у ставленні до природи та її багатств, переосмислення місця і ролі людини у відносинах «людина – природа», гармонізація їх взаємозв'язку та взаємодії, формування екологічної особистості та екологічного суспільства. А це можливо лише за рахунок соціального конструювання екологічної свідомості через поширення і засвоєння екологічно значимої інформації, відповідної зорієнтованості інституту освіти та виховання, пробудження громадських ініціатив. Адже екологічні проблеми – це проблеми не лише навколишнього середовища, але й надзвичайно важливі суспільні проблеми, проблеми буття людини.

Даним дослідженням актуалізується проблема різних наукових підходів до розгляду поняття «екологічна свідомість», проводиться аналіз зарубіжної наукової літератури з даного питання, вивчаються фактори впливу на екологічну свідомість громадян та надаються рекомендації щодо підвищення рівня екологічної свідомості.

Зокрема, зарубіжними науковцями досліджено, що на екологічну свідомість населення великий вплив чинять такі соціально-демографічні характеристики, як освіта, вік, гендерна приналежність, щільність населення на певній території та поділ населення на міських та сільських жителів. Поряд з цим, на екологічну свідомість впливають також політико-економічні фактори: рівень доходу, ВВП на душу населення, політична та економічна ситуація в країні.

В зарубіжній літературі також існують різні точки зору щодо впливу достатку на екологічну свідомість. У результаті проведеного дослідження праць провідних зарубіжних експертів з питань екологічної свідомості ми підтримуємо точку зору, що достаток є вагомим, але не найбільш важливим фактором впливу на екологічну свідомість. Найбільш важливими є особисті якості кожного члена суспільства. Розвиток особистості має стати основною метою суспільного прогресу, а природне середовище – рівноправним суб'єктом цивілізаційного розвитку, а не об'єктом, що віддає свої ресурси.

Для підвищення рівня екологічної свідомості громадян потрібно:

- формування в суспільстві екологічних цінностей і підвищення його екологічної свідомості;
- впровадження освіти в інтересах сталого розвитку, екологічної освіти та виховання;
- забезпечення участі громадськості у прийнятті управлінських рішень у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Перспективами подальших досліджень може стати вивчення проблем екологізації свідомості, наукова розробка політико-соціальних аспектів становлення екологічного суспільства і можливості його реалізації у конкретних соціально-культурних умовах в сучасній Україні.

Стаття надійшла до редакції: 24.12.19

THE FACTORS OF IMPACT ON ECOLOGICAL CONSCIOUSNESS OF CITIZENS: A REVIEW OF FOREIGN LITERATURE

Eleonora Shkolnik, Assistant professor, Department of Economics and Business Management, Ariel University. Ariel, Israel

Sergiy Iholkin, doctoral student, the National Academy for Public Administration under the President of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Environmental problems and the urgency of their solution requires changes in the environmental perception of citizens, the study of environmental consciousness and the factors influencing it. The formation of environmental values in the society and raising the environmental awareness of the population is an important task of the state environmental policy. The article deals with the works of foreign scientists devoted to the study of environmental consciousness. The problem of different scientific approaches to the consideration of the concept of "ecological consciousness" is actualized, the analysis of foreign scientific literature on this issue is carried out. The importance of environmental beliefs, as well as their relationship with socio-demographic characteristics, is emphasized. In particular, factors such as education, age, gender, and political ideology have been consistently identified as factors that correlate with environmental concerns. It is emphasized that young and well-educated people are most concerned about the environment, and the close relationship between social status, awareness and social participation underscores such a crucial role as ideology. It is shown that in foreign scientific literature there is a problem in defining the term "ecological consciousness" and separating it from other, similar in terms of content. The study of environmental consciousness has sometimes evolved under other names, such as "environmental sensitivity" or "environmental concern".

Factors of influence on the environmental awareness of citizens are studied, including socio-demographic (education, age, gender, population density in a certain territory and population division into urban and rural residents) and political and economic (income level, GDP per capita,

political situation and country's economic level). Recommendations are given to raise the level of environmental awareness of citizens.

Keywords: *ecological consciousness, ecological behavior, ecological safety, new ecological paradigm, managerial decisions in the field of environmental protection.*

Received: 24.12.19

References

1. Adeola, F.O. (1998). Crossnational environmentalism differentials: Empirical evidence from core and noncore nations //Society & Natural Resources. (Vols. 11). No. 4. P. 339-364 [in English].
2. Babalola, Y.T. & Babalola, A.D. & Okhale, F.O. (2010). Awareness and accessibility of environmental information in Nigeria: Evidence from Delta State //Library Philosophy and Practice. P. 1 [in English].
3. Brechin, S.R. & Kempton, W. (1994). Global environmentalism: a challenge to the postmaterialism thesis? //Social science quarterly. (Vols. 75). No. 2. P. 245-269 [in English].
4. Brieger, S.A. (2018). Social identity and environmental concern: The importance of contextual effects //Environment and Behavior [in English].
5. Catton Jr, W.R.. & Dunlap, R.E. (1980). A new ecological paradigm for post-exuberant sociology //American behavioral scientist. (Vols. 24). No. 1. P. 15-47 [in English].
6. Clayton, S., Myers, G. (2015). Conservation psychology: Understanding and promoting human care for nature [in English].
7. Corral-Verdugo, V. & Armendariz, L.I. (2000). The “new environmental paradigm” in a Mexican community //The Journal of Environmental Education. (Vols. 31). No. 3. P. 25-31 [in English].
8. Dunlap, R.E. & Gallup, G. & Gallup, A. (1993). Health of the Planet: Results of a 1992 international environmental opinion survey of citizens in 24 nations [in English].
9. Dunlap, R.E. & Mertig, A.G. (1995). Global concern for the environment: is affluence a prerequisite? //Journal of Social Issues. (Vols. 51). No. 4. P. 121-137 [in English].

10. Dunlap, R.E. & Mertig, A.G. (1997). Global environmental concern: An anomaly for postmaterialism //Social Science Quarterly. (Vols. 78). No. 1. P. 24-29 [in English].

11. Dunlap, R.E. & York, R. (2008). The globalization of environmental concern and the limits of the postmaterialist values explanation: Evidence from four multinational surveys //The Sociological Quarterly. (Vols. 49). No. 3. P. 529-563 [in English].

12. Dunlap, R.E. (1994). International attitudes towards environment and development //Green globe yearbook of international co-operation on environment and development. P. 115-126 [in English].

13. Dunlap, R.E. (2008). The new environmental paradigm scale: From marginality to worldwide use //The Journal of environmental education. (Vols. 40). No. 1. P. 3-18 [in English].

14. Dunlap, R.E. et al. (2000). New trends in measuring environmental attitudes: measuring endorsement of the new ecological paradigm: a revised NEP scale //Journal of social issues. (Vols. 56). No. 3. P. 425-442 [in English].

15. Duroy, Q.M. (2008). Testing the affluence hypothesis: A cross-cultural analysis of the determinants of environmental action //The Social Science Journal. (Vols. 45). No. 3. P. 419-439 [in English].

16. Franzen, A. & Meyer, R. (2009). Environmental attitudes in cross-national perspective: A multilevel analysis of the ISSP 1993 and 2000 //European sociological review. (Vols. 26). No. 2. P. 219-234 [in English].

17. Gelissen, J. (2007). Explaining popular support for environmental protection: A multilevel analysis of 50 nations //Environment and behavior. (Vols. 39). No. 3. P. 392-415 [in English].

18. Inglehart, R. (2015). The silent revolution: Changing values and political styles among Western publics [in English].

19. Kaplan, S. (2000). New ways to promote proenvironmental behavior: Human nature and environmentally responsible behavior //Journal of social issues. (Vols. 56). No. 3. P. 491-508 [in English].

20. Kardash, D. (2018). Ekolohichna svidomist yak umova stanovlennia ekolohichnoho suspilstva [Ecological consciousness as a condition of becoming an ecological society] [in Ukrainian].

21. Knight, K.W. & Messer, B.L. (2012). Environmental concern in crossnational perspective: the effects of affluence, environmental degradation,

and World Society //Social Science Quarterly. (Vols. 93). No. 2. P. 521-537 [in English].

22. Kollmuss, A. & Agyeman, J. (2002). Mind the gap: why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behavior? // Environmental education research. (Vols. 8). No. 3. P. 239-260 [in English].

23. Kulchytskyi, Ya.V. & Kulchytskyi, B.V. & Malinovska, M.V. (2018). Ekolohizatsiia ekonomichnykh system yak priorytet yikh transformatsii u KhKhI stolitti [Greening of economic systems as a priority for their transformation in the 21st century]. Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy – Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine, (Vols. 28), 4 [in Ukrainian].

24. Lo, A.Y. (2014). Negative income effect on perception of long-term environmental risk //Ecological Economics. (Vols. 107). P. 51-58 [in English].

25. Ludwig D., Mangel M., Haddad B. (2001). Ecology, conservation, and public policy //Annual review of ecology and systematics. (Vols. 32). – No. 1. – P. 481-517 [in English].

26. Marquart-Pyatt, S.T. (2012). Contextual influences on environmental concerns cross-nationally: A multilevel investigation //Social science research. (Vols. 41). No. 5. P. 1085-1099 [in English].

27. Mashnenkov, K. & Olmezov, V. (2014). Mekhanizmy formuvannia ekolohichnoi pravosvidomosti hromadian Ukrainy [Mechanisms of formation of environmental justice of Ukrainian citizens]. Publichne administruvannia: teoriia ta praktyka – Public administration: theory and practice, 1 [in Ukrainian].

28. Maslow, A.H. (1954). Motivation and Personality, Harper & Row Publishers, Inc //New York. P. 80-101[in English].

29. Ogunbode, C.A. (2013). The NEP scale: measuring ecological attitudes/worldviews in an African context //Environment, development and sustainability. (Vols. 15). – No. 6. – P. 1477-1494 [in English].

30. Shedlovska, M.V. (2011). Oznachennia ta typy ekolohichnoi svidomosti [Definitions and types of environmental consciousness]. Ukrainyskyi sotsium - Ukrainian society, 2, 95-100 [in Ukrainian].

31. Sulemana, I. & James Jr, H. S. & Valdivia, C. B. (2016). Perceived socioeconomic status as a predictor of environmental concern in African and developed countries //Journal of Environmental Psychology. (Vols. 46). P. 83-95 [in English].

32. Summers, N. & VanHeuvelen, T. (2017). Heterogeneity in the relationship between country-level affluence and environmental concern // *Social Forces*. (Vols. 96). No. 1. P. 329-360 [in English].

33. Takahashi, B. et al. (2017). Revisiting environmental citizenship: The role of information capital and media use // *Environment and Behavior*. (Vols. 49). No. 2. P. 111-135 [in English].

34. Varho, O.M. (2006). *Ekolohichna svidomist yak umova stanovlennia* [Ecological consciousness as a condition of becoming]. Kharkiv: KhUPS im. I. Kozheduba [in Ukrainian].

35. White, P. (2009). A phenomenological exploration of ecological consciousness development // *PQDT-Global* [in English].

36. *Zakon Ukrainy «Pro okhoronu navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha»* [The Law of Ukraine «On Environmental Protection»] [in Ukrainian].

37. *Zakon Ukrainy «Pro Osnovni zasady (strategiiu) derzhavnoi ekolohichnoi polityky Ukrainy na period do 2030 roku»* [The Law of Ukraine «On the Fundamental Principles (Strategy) of the State Environmental Policy of Ukraine for the Period up to 2030»] [in Ukrainian].

Відомості про авторів / Information about the Authors

Школьник Елеонора: Аріельський університет. Аріель, 40700, Ізраїль.

Eleonora Shkolnik: Ariel University. Ariel, 40700, Israel.

E-mail: eleonorash@ariel.ac.il

Іголкін Сергій Михайлович: Національна академія державного управління при Президентові України, вул. Антона Цедіка, 20 м. Київ, 03057, Україна.

Serhii Iholkin: National Academy for Public Administration under the President of Ukraine, 20, Anton Tsedyk St., Kyiv, 03057, Ukraine.

ORCID.ORG/0000-0002-3569-6314

E-mail: igolkin.sergiy@gmail.com

This research was supported by a grant from the Ministry of Science & Technology, Israel & State Committee on Science and Technology (SCST), Republic of Belarus